

Ks. EDWARD KABAT

KONGREGACJE DZIECI MARYI UCZENNIC SZKÓŁ ŚREDNICH W DIECEZJI TARNOWSKIEJ

Kongregacje Dzieci Maryi były stowarzyszeniami religijnymi ściśle złączonymi z Sodalictą Mariańską. Sodalicta powstała dzięki Towarzystwu Jezusowemu. Papież Grzegorz XIII, na prośbę generała jezuitów o. Klaudivsza Aquaviva, bullą *Omnipotens Dei Salvatoris nostri* z dnia 1584 r., ustanowił przy kolegium rzymskim pierwszą sodalictę pod wezwaniem Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny. Bulla nadała jej nazwę Prima Primaria i uznała ją za matkę wszystkich kongregacji istniejących w kolegiach jezuickich. Bulla zastrzegła, że wszystkie powstające na świecie sodalicty będą podporządkowane i zespolone z rzymską Prima Primaria¹.

1. GENEZA I RODZAJE KONGREGACJI

Powstanie Kongregacji Dzieci Maryi związane było z kasatą zakonu jezuitów. Breve *Dominus ac Redemptor* papieża Klemensa XIV z 1773 r.

W przypisach zastosowano następujące skróty: ADT – Archiwum Diecezjalne w Tarnowie; APMTJ – Archiwum Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego; Arch. Niep. – Archiwum Sióstr Niepokalanek w Nowym Sączu; Arch. Klar. – Archiwum PP. Klarysek w Starym Sączu; Arch. Tarn. OSU – Archiwum Sióstr Urszulanek w Tarnowie; CzM – „Cześć Maryi”; PzM – „Pod znakiem Maryi”; SM – „Sodalis Marianus”; SM-ŻS – „Sodalis Marianus”, cz. I – *Życie Sodalicyjne*

¹ A. Wróblewski, *Sodalicta Mariańska*. Kraków 1904, s. 12; F. Marlewski, *Dzieje Sodalicty Mariańskiej*, CzM 4 (1926) nr 2, s. 17; H. Haduch, *Przewodnik Sodalicty Mariańskich*. Kraków 1914, s. 31; S. Załęski, *Sodalisi Maryi*. W: *Encyklopedia Kościelna*. Red. M. Nowodworski. T. 26. Warszawa 1903, s. 113; F. Löffler, *Kongregacja Mariańska, jej istota, rzut oka na jej dzieje*. SM 10 (1911) s. 14; E. Villaret, *Congregazione Mariana*. W: *Enci-*

przerwało działalność Towarzystwa Jezusowego, a tym samym i sodalicji, które były pod jego opieką². Skasowanie zakonu pozbawiło sodalicje zarządu i administracji, lecz nie przestały działać. Rzymska Prima Primaria, a za nią inne sodalicje kontynuowały swoją działalność pod przewodnictwem innych kierowników, których po kasacie jezuitów mianował biskup diecezjalny. Wiele z nich przestało działać, ale niektóre ocalały dzięki gorliwości biskupów, kapłanów i zakonników nie-jezuitów³. Odstąpiono wtedy od zasady, że sodalicja skupia elitę. Ten nowy stan umożliwił powstanie sodalicji wiejskich, do których należeli: chłopci, robotnicy rolni i służba. Papież Klemens XIV potwierdził w 1773 r. przywileje Kongregacji Prima Primaria i tym samym zabezpieczył istnienie i rozwój sodalicji. W 1775 r. papież Pius VI przekazał władzę przyłączania sodalicji szkolnych do Prima Primaria kardynałowi Wikariuszowi Rzymu.

Po skasowaniu Towarzystwa Jezusowego opiekę nad sodalicjami objęło też żeńskie zgromadzenie zakonne Najświętszego Serca Jezusowego (Sacré Coeur).

Matka Zofia Barat założyła ok. 1820 r. dla pensjonarek Sacré Coeur w Marmontier (pod Lyonem), przy współpracy jezuitów (zwłaszcza ks. Josepha Desirego Varin d'Ainvill'a), Kongregację Dzieci Maryi. Ojciec św. Leon XII nadał im odpusty i przywileje. Erekcja kanoniczna tej kongregacji była przeprowadzona 25 marca 1832 r. przez arcybiskupa Lyonu. W 1832 r. powstała w Lyonie podobna kongregacja dla pań, z inicjatywy których zorganizowano inną, pod wezwaniem Matki Bożej Bolesnej, dla młodocianych robotnic i ubogich kobiet. Papież Pius IX w 1851 r. rozszerzył nadane przez Leona XIII przywileje na wszystkie kongregacje, które pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia NMP zostały kanonicznie erygowane przez biskupa przy domach Zgromadzenia Najświętszego Serca Jezusowego. Kongregacje te przez nadanie osobnych ustaw, przywilejów i odpustów uniezależniły się od rzymskiej Prima Primaria. Mogły do niej należeć, ale nie musiały. Zwykle jednak agregowały się do niej. Kongregacje te akcentowały kult Niepokalanego Poczęcia i Najświętszego Serca Jezusowego. Miały statuty podobne, ale nie identyczne z sodalicjami. Istotą i zadaniami były ściśle ze sobą związane, wzajemnie się dopełniały w pracy nad rozwojem idei mariańskich. Ich insygnium stanowił medal z wyobrażeniem Matki Bożej Niepokalanej, a na rewersie Serce Jezusa.

clopedia cattolica. T. 4. Citta del Vaticano 1950, kol. 303; F. Kwiatkowski, *Sodalicje Mariańskie w służbie Kościoła*, SM-ŻS 34 (1935), s. 52

² J. Rostworowski, *Przewodnik sodalicji mariańskich*. Kraków 1925, s. 20-21; F. Löffler, dz. cyt., s. 18; E. Villaret, *Congragazione*, kol. 303.

³ S. Załęski, *Trzechsetni jubileusz Kongregacji*. „Przegląd Powszechny” 2 (1885) t. 5, s. 55.

Natomiast Kongregacje Dzieci Maryi Niepokalanej założone ok. 1820 r. przy domach Sióstr Miłosierdzia (szarytek) w Paryżu, rozwinęły się po 1830 r. w związku z objawieniami Katarzyny Labouré, której Matka Boża miała zlecić rozpowszechnianie tego stowarzyszenia. Zorganizował je i szerzył spowiednik Katarzyny, ks. Jean Maria Aladel CM. W 1847 r. papież Pius IX nadał im przywilej, że bez agregacji mogą dostąpić wszystkich odpustów, jakie dotąd miały sodalicje mariańskie, a przełożony generalny misjonarzy św. Wincentego a Paulo otrzymał władzę erygowania w domach szarytek, i w 1850 r., u misjonarzy. Paryska kongregacja w 1865 r. otrzymała prawa i wszystkie przywileje rzymskiej Prima Primaria jezuitów. W 1931 r. papież Pius XI udzielił przełożonemu generalnemu misjonarzy władzy erygowania kongregacji w każdej parafii. Kongregacje te działały w sposób określony przez ustawy, niezależnie od sodalicji.

Inne Kongregacje Dzieci Maryi miały tylko nazwę zapożyczoną, ale działały na podstawie osobnych statutów i ustaw. W Rzymie z kongregacji prowadzonej od 1862 r. przez szarytki przy kościele S. Giovanni dei Fiorentini została założona unia Dzieci Maryi Niepokalanej i św. Agnieszki przy bazylice S. Agnese fuori le Mura przez markizę Costanzę Lepri i Alberta Passerego CRL. Członkiniami jej były tylko kobiety niezamężne. Stowarzyszenie to Pius IX wyniósł w 1866 r. do godności prymarii, a w 1870 r. udzielił generałowi opatowi kanoników regularnych laterańskich władzy erygowania przy każdej parafii. Również w Turynie ok. 1877 r. z inicjatywy ks. Jana Bosko i Marii Mazzarello powstało Stowarzyszenie Dzieci Maryi Niepokalanej Wspomożycielki, które rozwinęło się w początkach XX wieku. Afiliowano je do Arcybractwa Maryi Wspomożycielki. W 1941 r. przełożony generalny salezjanów otrzymał władzę erygowania ich przy placówkach salezjańskich⁴.

Wraz z przywróceniem do życia, w dniu 1814 r. bullą *Sollicitudine omnium* przez papieża Piusa VII, skasowanego zakonu Towarzystwa Jezusowego, Sodalicja Mariańska odżyła na nowo⁵. W 1824 r. papież Leon XII przywrócił jej dawne przywileje. W tym roku rzymska Prima Primaria powróciła na nowo pod kierownictwo jezuitów. Z powodu braku kapłanów w odrodzonym zgromadzeniu zaszła konieczność oddania sodalicji pod opiekę duszpasterzy diecezjalnych. Ówczesny generał jezui-

⁴ M. Bartynowski, *Sodalicje w Polsce*, SM 16 (1917), s. 258; F. Kwiatkowski, dz. cyt., s. 93; S. Załęski, *Sodalisi Maryi*, s. 122, 125-127; J. Rostworowski, *Przewodnik*, s. 383-384; W. Kołodziejczyk, *Na 100-letni jubileusz kongregacji Dzieci Maryi Sacré Coeur*, SM-ŻS 31 (1932), s. 201-205; H. Czapelska, *Dzieci Maryi w lwowskim Sacré Coeur w trzydziestolecie Kongregacji*. Lwów 1908, s. 9-10; K. Kuźmak, *Dzieci Maryi*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 4. Lublin 1983, kol. 465-466.

⁵ Ch. Hollis, *Historia Jezuitów*. Warszawa 1974, s. 199; F. Löffler, dz. cyt., s. 18; F. Kwiatkowski, dz. cyt., s. 92-93.

tów, o. Alojzy Fortis skierował do papieża Leona XII prośbę, aby nowo powstałe stowarzyszenia można było agregować do Prima Primaria, choć były prowadzone przez biskupów diecezjalnych⁶. Papież Leon XII w 1825 r. udzielił takiego pozwolenia. Odtąd dwie gałęzie sodalicii, tzn. jedną prowadzoną i podległą Towarzystwu Jezusowemu i drugą działającą pod opieką biskupów diecezjalnych, łączył wspólny akt agregacji. Jedną gałąź stanowiły sodaliczki powstałe i prowadzone przy domach i kolegiach jezuickich, a drugą pod przewodnictwem duszpasterzy diecezjalnych⁷.

Na terenie diecezji Kongregacje Dzieci Maryi istniały: w Tarnowie, Nowym Sączu, Starym Sączu i Zbylitowskiej Górze.

2. KONGREGACJA W ZAKŁADACH URSZULAŃSKICH W TARNOWIE

W Tarnowie Kongregacja Dzieci Maryi powstała przy zakładzie Sióstr Urszulanek. Siostry, po przybyciu do miasta w 1877 r., wierne zaleceniom Konstytucji zakonnej, zajęły się pracą dydaktyczno-wychowawczą⁸. Od początku swojej działalności do roku 1939 prowadziły różnego typu szkoły średnie: tzw. „Szkołę Wyższą”, Prywatne Liceum Żeńskie, Prywatne Gimnazjum Żeńskie, Szkołę Gospodarstwa Domowego oraz Prywatne Seminarium Nauczycielskie Żeńskie. Dla uczennic tych szkół siostry prowadziły pensjonat, zwany później internatem⁹. „Szkoła Wyższa” sześcioklasowa działała od września 1877 r. do końca roku szkolnego 1936/37. Pensjonat utworzony przy szkole istniał do 1939 r. „Szkoła Wyższa” w 1904 r. została przekształcona w sześcioklasowe Prywatne Liceum Żeńskie. W roku szkolnym 1911/12 siostry zorganizowały Prywatne Gimnazjum Żeńskie Realne, które przekształciły w roku szkolnym 1922/23 w gimnazjum Humanistyczne, a później czteroklasowe Gimnazjum Ogólnokształcące nowego typu. W 1937 r. utworzyły dwuletnie Gimnazjum Humanistyczne. Gimnazjum to, jak również Liceum Ogólnokształcące istniały do 1939 r.¹⁰ W 1921 r. siostry otrzymały pozwolenie na otwarcie Prywatnego Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego im św. Anieli Merici. Kiedy w 1932 r. reforma

⁶ J. Rostworowski, *Przewodnik*, s. 22; F. Marlewski, dz. cyt., s. 19-20.

⁷ S. Załęski, *Sodalisci Maryi*, s. 125; J. Rostworowski, *Przewodnik*, s. 22; F. Marlewski, dz. cyt., s. 20; H. Haduch, dz. cyt., s. 32.

⁸ S. Liwoska, *Inwentarz akt Zgromadzenia Sióstr Urszulanek w Tarnowie 1877-1987*. Tarnów 1989, Arch. Tarn. OSU, s. 1.

⁹ Tamże, s. XVI.

¹⁰ Tamże, s. XVII-XX.

szkolnictwa zastrzegła sobie prowadzenie szkół pedagogicznych tylko przez państwo, seminarium uległo likwidacji w 1935 r.¹¹

Sodalicje istniały przy Gimnazjum i Seminarium Nauczycielskim. Pierwsza sodalicja została założona 8 grudnia 1897 r. pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny i św. Józefa. Nadto patronem sodalicji byli św. Stanisław Kostka, św. Kazimierz i św. Aniela Merici. Pierwszym moderatorem był ks. Michał Andrzejczak TJ, a prezydentką Wanda Lopotyner (późniejsza urszulanka), opiekunką matka Antonina Bronikowska¹². Pierwsze przyjęcie czterech Dzieci Maryi i siedmiu aspirantek odbyło się 25 kwietnia 1889 r. W roku następnym przyjęto 8 sodalisek i 5 aspirantek¹³. W 1891 r. do kongregacji mogły należeć i eksternistki¹⁴. W miarę jak przybywało kongregacionistek utworzono oddziały młodszych i starszych uczennic oraz ostatnich klas. Gdy zaczęły przychodzić i starsze panie, powołano nową Kongregację Pań¹⁵.

W 1910 r. moderatorem był ks. Walenty Gadowski, przełożoną matka Walentyna Lisiecka. W 1911 r. było 35 członkiń¹⁶. W 1912 r. moderatorem kongregacji liczącej 15 członkiń i 13 aspirantek był ks. Jakub Górka, profesor historii Kościoła w Instytucie Teologicznym, a prefektą Stanisława Kunelówna¹⁷. W 1914 r. opiekę nad kongregacją jako moderator objął ks. Jan Czuj i Bernarda Szwedzicka (urszulanka)¹⁸. W 1916 r. było 20 Dzieci Maryi i 10 aspirantek, a prezydentką była Stanisława Sierpińska. W tym roku 8 grudnia przyjęto 7 Dzieci Maryi i 6 aspirantek¹⁹. Przy końcu wakacji 1917 r. ks. J. Czuj opuścił Tarnów, a nowym moderatorem został katecheta zakładu, ks. infułat Jan Bernacki²⁰. W roku szkolnym 1934/35 Kongregacja gimnazjalna liczyła 51 Dzieci Maryi i 35 kandydatek. Moderatorem był ks. Józef Młodochowski, a prezydentką Irena Steranka²¹.

¹¹ Tamże, s. XIII.

¹² *Kronika sodalicji*, 5 (1906), s. 138; *Statystyka Sodalicii Polskich w r. 1912*. SM 12 (1913), s. 96; B. Suchoń, *Zestawienie wiadomości o Sodalicii Sióstr Urszulanek*, Arch. Tarn. OSU, s. -A.VI-4-12, s. 1; M. Rajska, *Sprawozdanie sodalicyjne*. SM 16 (1917), s. 123.

¹³ *Kronika Kongregacji Dzieci Maryi*. Arch. Tarn. OSU, Sz. A-11.

¹⁴ B. Suchoń, dz. cyt., s. 1.

¹⁵ Tamże, s. 1.

¹⁶ *Wykaz polskich Sodalicii Mariańskich*. SM 10 (1911) nr 4, s. 237.

¹⁷ *Statystyka Sodalicii Polskich w r. 1912*. SM 12 (1913), s. 96.

¹⁸ B. Suchoń, dz. cyt., s. 3; M. Rajska, *Sprawozdanie sodalicyjne*. SM 16 (1917), s. 123.

¹⁹ *Kronika Kongregacji*. „Jutrzenka” 1 (1916) nr. 1 s. 6-7; Arch. Tarn. OSU, Sz. B. II-122.

²⁰ *Kronika Kongregacji*. „Jutrzenka” 2 (1917) nr 4, s. 4.

²¹ *Sprawozdanie sodalicyjne za r. szk. 1934/36*. Arch. Tarn. OSU, Sz. B. II-123. 8-mio Klasowa Szkoła Wyższa Żeńska PP. i Sióstr Urszulanek w Tarnowie 1881-1906.

²² *Sprawozdanie*. CzM 2 (1924) nr 1, s. okładka.

Sodaliczka Mariańska przy III Seminarium Nauczycielskim Sióstr Urszulanek w Tarnowie została założona w 1923 r., dzięki staraniom ks. Aleksandra Rogóza i sióstr. Moderatorem był ks. A. Rogóz a kierownictwo duchowe objęła s. Gertruda Łukaniewicz, dyrektorka sodaliczki²². W 1927 r. było 15 członkiń, w tym 72 sodaliski i 43 aspirantki, zaś w r. 1930 były 43 sodaliski, 28 kandydatek i 30 aspirantek. Sodaliczki przewodniczył ks. Józef Lubleski²³. Kongregacja była pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia i św. Anieli Merici²⁴.

3. KONGREGACJA W GIMNAZJUM SIÓSTR NIEPOKALANEK W NOWYM SĄCZU

W Nowym Sączu Kongregacja Dzieci Maryi powstała przy klasztorze Sióstr Niepokalanek²⁵. Spośród dziewcząt zakładu prowadzonego przez siostry zostały wybrane, z grona najlepszych, 5 na urzędniczek i 6 na aspirantki. Pierwsze ich spotkanie odbyło się 18 października 1903 r., następne zaś 21 listopada z moderatorem, którym była jedna z sióstr zakładu. Prezydentką była Iza Przybyszewska²⁶. Dnia 2 listopada ks. R. Czyżewski zapoznał je z Kongregacją Dzieci Maryi. W tym samym roku 8 grudnia nastąpiło przyjęcie 16 dziewcząt do Dzieci Maryi²⁷. Sodaliczka ta została założona 28 października 1903 r., a agregowana do Prima Primaria w Rzymie 21 listopada 1903 r., co zostało potwierdzone pismem przełożonych zakonnych z Rzymu z dnia 21 listopada 1903 r. (nr 5515)²⁸. Kongregacja była założona przy Gimnazjum Sióstr Niepokalanek pod wezwaniem NMP Niepokalanej i św. Józefa Opiekuna²⁹.

Sodaliczka przy Białym Klasztorze SS. Niepokalanek rozwinęła się w następnych latach szybko i okazała się bardzo czynna. Moderator nie miał dużego wkładu w jej rozwój. Siostra moderatorka gromadziła sodaliski i aspirantki na zebrania raz w miesiącu, a w niektórych okresach częściej, co dwa tygodnie. Przyjmowała na osobiste rozmowy lub spotykała

²³ Tamże, s. (1927) nr 12, s. 219; 8 (1930) nr 11, s. 285.

²⁴ *Ustawy Kongregacji Dzieci Maryi pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia w Zakładzie SS. Urszulanek w Tarnowie*. Tarnów 1929; *Sprawozdanie*. CzM 10 (1932) nr 5, ostatnia strona.

²⁵ E. Jabłońska-Deptuła, *Niepokalanki w polskim trwaniu*. Niepokalanów 1993, s. 138-145.

²⁶ E. Kozłowski, *Przegląd polskich Sodaliczek Mariańskich w obecnej chwili*. SM 5 (1906), s. 366.

²⁷ *Kronika Kongregacji Dzieci Maryi*. Arch. Niep.

²⁸ *Dyplom agregacji; Sprawozdanie sodalicyjne za r. 1938/38, 1938/39*. Arch. Niep.

²⁹ *Kronika, dz. cyt.; Sprawozdanie sodalicyjne za 1937/38, 1938/39*. Arch. Niep.

się z grupą poza zwyczajnymi miesięcznymi zebraniem. Czasem sama prowadziła jednodniowe dni skupienia przed uroczystością przyjęcia. Zwyczajnie jednak jednodniowe lub trzydniowe skupienie z tej okazji przeprowadzał moderator³⁰. W 1910 r. moderatorką była siostra Pojata Jakubowicz, a od 3 lipca 1911 r. siostra Michaela Sobańska Iżycka. Dnia 8 grudnia 1913 r. jako moderator wypełniał posługi ks. Kózef Mieloch TJ, a dnia 21 listopada 1917 r. ks. rektor Wojciech Stafieja. Moderatorami kongregacji byli także: ks. Stanisław Cisek TJ, ks. Stefan Komorowski TJ, Aleksander Rozwadowski TJ³¹, ks. Ewaryst Michalski, ks. Stanisław Król i ks. Andrzej Biliński. W 1922 r. było 7 sodalisek i ok. 16 aspirantek. W dniu 23 stycznia 1922 r. ślubowanie złożyło 7 sodalisek³². Kongregacja posiadała od 1931 r. własny sztandar³³. Kongregacja w 1932 r. przystąpiła do Związku Sodalicji Mariańskich Żeńskich w Poznaniu³⁴. Dziewczęta przy Białym Klasztorze należały do Kongregacji Dzieci Maryi dwa lub trzy lata, tj. dopóki były w zakładzie. Po jego opuszczeniu nie zrywały jednak łączności z własną sodalicją, przyjeżdżając czasem na jej uroczystości³⁵.

Prace Sióstr Niepokalanek nad dziewczętami Dzieci Maryi owocowały w życiu wychowanek. Do odważnych należały Czesława i Emma Dzieduszyckie. Z własnych oszczędności założyły one ochronkę dla dzieci. Poświęcono ją 25 listopada 1905 r. A we wrześniu tego roku było w niej 30 małych dzieci i około 40 dziewcząt uczących się robót. Zofia Brzezińska zaś, mieszkając w Krakowie, brała udział w pracy jednego ze stowarzyszeń charytatywnych, zajmujących się biednymi dziewczętami³⁶.

W roku szkolnym 1937/38 opiekunami Dzieci Maryi były siostra Immakulata Niezabitowska i siostra Magdalena Prawdzic Heyman, prezydentką Barbara Zapolska, sodalisek z maturzystkami było 27, a kandydatek i aspirantek 51. W latach następnych 1938/39 opiekunkami Dzieci Maryi były te same siostry, a prezydentką Maria Ostrowska, sekretarką Aleksandra Tarasiewicz. Członkiń było tyle samo co w ubiegłym roku szkolnym (27 sodalisek i 51 kandydatek i aspirantek)³⁷.

Kronika Wpisowa Dzieci Maryi podaje listę członkiń do 1947 r. Ogółem od początku do 21 maja 1939 r. należało 298 dziewcząt, a do

³⁰ J. Preisner, *Jezuici w Nowym Sączu przy kościele Św. Ducha*. T. II. Nowy Sącz 1975 (maszynopis w posiadaniu Archiwum OO. Jezuitów, Nowy Sącz, ul. P. Skargi 10), s. 177.

³¹ Tamże, s. 177-178.

³² *Kronika Kongregacji*, dz. cyt.; *Sprawozdanie sodalicyjne*. APMTJ rkp. 1198-I, s. 229.

³³ S. Komorowski, *Sprawozdanie sodalicyjne*. Nowy Sącz 2.II.1992. APMTJ 1198-I, s. 229.

³⁴ *Kronika Kongregacji*, Arch. Niep.

³⁵ Tamże.

³⁶ J. Preisner, dz. cyt., s. 180.

³⁷ *Księga Kongregacji*, Arch. Niep.; J. Preisner, dz. cyt., s. 180.

5 maja 1947 r. 325 członkiń³⁸. Kongregacja przestała istnieć na mocy rozporządzenia Rady Ministrów PRL z 5 sierpnia 1949 r., kiedy to zostały zniesione wszystkie stowarzyszenia religijne³⁹.

4. KONGREGACJA W ZAKŁADACH KLARYSEK W STARYM SĄCZU

W Starym Sączu Kongregacja Dzieci Maryi przy klasztorze Panien Klarysek została założona staraniem ks. Romualda Czeżowskiego TJ z Nowego Sącza. W dniu 29 października 1904 r. ks. R. Czeżowski, w konwikcie PP. Klarysek w Starym Sączu z 48 konwiktorek wybrał 15, z I kursu seminarium 6 (kronika podaje ich nazwiska), z klasy III wydziałowej 1, z klasy II wydziałowej 4 i z I klasy wydziałowej 4. Wybrane dziewczęta zostały pouczone o obowiązkach i przywilejach kongregacji. Następnie przystąpiły do wyboru Wydziału. Prezydentką została Helena Plety, asystentką Ludmiła Piasecka, konsultorkami: Wanda Kasperowicz i Maria Stachówna, sekretarką Wanda Kasprowicz. Na założenie sodalicii w klasztorze starosądeckim zezwolił biskup Leon Wałęga pismem z dnia 4 listopada 1904 r. Sodalicia została założona pod wezw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny i św. Ałojzego Gonzagi⁴⁰. Siedzibą jej był konwikt Panien Klarysek, klasztor bł. Kingi. Dyrektorką sodalicii na zawsze pozostawała ksieni klasztoru. Na początku była nią ksieni Łucja Haidinger, kierowniczką zaś jedna z zakonnic. Do maja następnego roku została nią siostra Karolina Łimińska, od ośmiu lat prefekta konwiktu, za której staraniem zaprowadzono kongregację w klasztorze. Po niej kierowniczką została matka Zofia Serafina Hańska. Sodalicia do Prima Primaria została agregowana 19 listopada 1904 r. Pierwsze przyjęcie do kongregacji odbyło się 21 listopada tego samego roku przez ks. R. Czeżowskiego, moderatora kongregacji⁴¹. Ks. R. Czeżowski był moderatorem, tzw. opiekunem, bo w rzeczywistości nie prowadził sodalicii, nie przewodniczył zebraniom ani nie wygłaszał konferencji. Mieszkał w Nowym Sączu, trudno mu więc było sprawować w każdej chwili opiekę duchową nad konwiktkami. Jego rola ograniczała się do przygotowania kandydatek w jednodniowym skupieniu i przyjęciu do kongregacji. Sprawował nadto nadzór nad sprawozdaniami z odbytych zebrań. Cała opieka

³⁸ *Sprawozdanie sodalicyjne za r. szk. 1937/38, 1938/39*. Arch. Niep.

³⁹ *Kronika Kongregacji*, Arch. Niep.

⁴⁰ „Dziennik Ustaw z 1949”. Nr 45, poz. 335.

⁴¹ *Kongregacja Dzieci Maryi w klasztorze św. Kingi w Starym Sączu* (kronika). Materiały sodalicyjne znajdują się w Archiwum PP. Klarysek w Starym Sączu w teczce oznaczonej symbolem „C”; *Sprawozdania*. SM 12 (1913), s. 60.

duchowa i formacji była prowadzone przez matkę i siostry klasztoru. Ks. Czeżowski nie był nawet na przyjęciu aspirantek⁴². W 1906 r. sodalicja konwiktowa liczyła 14 sodalisek i 12 aspirantek⁴³. W następnym roku, 19 marca, przyjęto 9 konwiktorek a 16 czerwca 10 aspirantek⁴⁴. Do sodalicji należały dziewczęta z wyższych klas wydziałowych, które miały zaledwie 14 lat i panienki z Prywatnego Seminarium Nauczycielskiego. Seminarium przy klasztorze istniało od 1904 do 1908 r. Zostało zamknięte pod naciskiem władz kościelnych, ze względu na brak miejsca i ścisłą klauzurę⁴⁵. Kiedy w 1908 r. ks. R. Czeżowski opuścił Nowy Sącz wyjeżdżając do Chyrowa, na jego miejsce bp Leon Wałęga moderatorem sodalicji mianował w 1908 r. ks. Jana Pabisa, kapelana klasztoru⁴⁶. Ks. Pabis mieszkał w Starym Sączu, dlatego mógł sprawować duchową opiekę i przewodniczyć zebraniom sodalicji. Nie czynił tego stale, bo w dalszym ciągu konferencje wygłaszała matka dyrektorka sodalicji i matka kierowniczka. W 1911 r. do sodalicji należały już nie tylko konwiktorki, ale dziewczęta z całej szkoły⁴⁷. W 1913 r. Konsystorz Biskupi w Tarnowie ustanowił moderatorem sodalicji ks. Antoniego Pałkę, dyrektora szkoły klasztornej, pismem z dnia 19 sierpnia tego roku⁴⁸. Sodaliski po opuszczeniu szkoły chciały w dalszym ciągu należeć do sodalicji, do tego też zobowiązywały je ustawy kongregacji. Na pismo klasztorne z 24 sierpnia 1913 r. Konstystorz Biskupi w Tarnowie dnia 11 września tego roku wyraził zgodę. Odtąd były sodaliski mogły brać udział w miesięcznych zebraniach i innych aktach sodalicyjnych, jakie odbywały się w kaplicy sodalicyjnej, znajdującej się w gmachu szkoły klasztornej⁴⁹. Kuria Biskupia do prośby ksieni matki Zofii Serafiny Hańskiej, datowanej 5 września 1913 r., przychyliła się i mianowała ks. Józefa Kondolewicza, dyrektora szkoły klasztornej, moderatorem Kongregacji Panien Szkolnych, tj. byłych uczennic klasztornych⁵⁰.

Od założenia sodalicji do 1912 r. zapisały się 42 uczennice. W tym roku konwiktowa sodalicja została powiększona o inne uczennice, przychodnie. Liczyła więc 27 uczennic. W 1912 r. było 21 członkiń i 25 aspirantek. Moderator w 1912 r. poświęcił sztandar sodalicyjny⁵¹.

⁴² E. Kozłowski, *Przegląd polskich Sodalicji Mariańskich*, s. 367; *Kongregacja Dzieci Maryi w klasztorze św. Kingi w Starym Sączu. Sprawozdania*. SM 12 (1913), s. 60.

⁴³ J. Preisner, dz. cyt., s. 180-181.

⁴⁴ F. Kozłowski, *Przegląd polskich Sodalicji Mariańskich*, s. 367.

⁴⁵ *Kronika sodalicji*, SM 6 (1907), s. 300.

⁴⁶ J. Preisner, dz. cyt., s. 181.

⁴⁷ Arch. Klar. Sz/h-1.

⁴⁸ J. Preisner, dz. cyt., s. 181-182.

⁴⁹ Arch. Klar. Szk/h-2.

⁵⁰ Arch. Klar. Szk/h-3.

⁵¹ Arch. Klar. Szk/h-5.

W 1914/15 nastąpiło, z powodu inwazji rosyjskiej, zamknięcie szkoły i przerwa w pracy sodalicii. W następnym roku ks. Pałka poszedł na wojnę⁵². W tym czasie kierownictwo duchowe nad sodalicją Konsystorz Biskupi w Tarnowie powierzył ks. Michałowi Przywarze, katechecie Seminarium Nauczycielskiego. Pracy tej poświęcił on wiele sił⁵³. W maju 1916 r. przyjęto 14 sodalisek i 6 aspirantek. Z końcem czerwca tego roku powrócił z wojny ks. Pałka i objął kierownictwo. W święto Niepokalanego Poczęcia 8 XII 1916 r. otrzymało medale 16 sodalisek i 25 aspirantek⁵⁴. W 1917 r. sodalicją kierował nowy moderator, ks. Jakub Stosur. Pracował z zapałem. Nowych sodalisek przyjęto 27, aspirantek 10, zmarło 5⁵⁵. Po przerwie spowodowanej epidemią, która spowodowała śmierć 4 uczennic, w 1919 r. sodaliski pracowały pod opieką ks. Stosura. Członkiń było 32⁵⁶. Z końcem października 1920 r. moderatorem sodalicii został ks. Stefan Czerw, dyrektor szkoły PP. Klarysek. Ożywił działalność sodalicii⁵⁷. Na zebrania uczęszczały, oprócz konwiktorek, kongregacionistki z Seminarium Nauczycielskiego i nauczycielki pracujące w okolicy. Było 120 członkiń i 31 aspirantek. W maju 1921 r. przyjęto 22 sodaliski i 39 aspirantek⁵⁸. W roku szkolnym 1922/23 moderator ks. Piotr Maciąg wprowadził w sodalicii urząd konsultorek klasowych, dla czuwania nad zachowaniem sodalisek i aspirantek oraz udzielania pomocy słabszym uczennicom. Nadto wprowadził nowe praktyki dla ożywienia życia duchowego i pobożności⁵⁹. W tym roku pierwotnie utworzona sodalicja dla konwiktu została poszerzona na pozakonwiktowe uczennice szkoły klasztornej. Należały do niej uczennice szkoły powszechnej otwartej przez PP. Klaryski w r. 1921 i uczennice wznowionego w 1922 r. Seminarium Nauczycielskiego⁶⁰. Ponieważ sodaliski różniły się wiekiem, biskup pismem z 8 marca 1924 r. wyraził zgodę na podział sodalicii przy klasztorze i mianował na moderatora Sekcji Seminaryjnej ks. Michała Przywarę, katechetę Seminarium Nauczycielskiego⁶¹. Sodalicja w 1931 r. liczyła 40 uczennic⁶². Do 1930 r. ogółem zapisanych było 500 członkiń, w tym

⁵² *Sprawozdanie*, SM 12 (1913), s. 60.

⁵³ *Tamże*, 16 (1917), s. 60.

⁵⁴ L. 4427, Klar. Szk/k-4.

⁵⁵ *Sprawozdanie* [sodalicyjne]. SM 16 (1917), s. 60.

⁵⁶ *Tamże*, 17 (1918), s. 183-184.

⁵⁷ *Tamże* 18 (1919), s. 161-162.

⁵⁸ *Sprawozdanie* [sodalicyjne]. SM-ŻS 20 (1921), s. 76.

⁵⁹ *Sprawozdanie*. CzM 8 (1930) nr 1, s. 29.

⁶⁰ *Sprawozdanie* [sodalicyjne]. SM-ŻS 23 (1924), s. 29*.

⁶¹ J. Preisner, dz. cyt., s. 182.

⁶² L. 1372, Arch. Klar. Szk/h-6.

153 nauczycielki, 184 innych zawodów, do innych sodalicii przeszło 16, zmarło 30⁶³.

W roku szkolnym 1935/36 Seminarium Nauczycielskie zostało usunięte z klasztoru. Sodalicje młodych dziewcząt i seminarzystek pozostały dalej przy klasztorze, aż do 1949 r., kiedy to wraz z wieloma zrzeszeniami religijnymi została przerwana ich działalność dekretem Rady Ministrów PRL z 5 sierpnia 1947 r.⁶⁴ Sodalicja przy Gimnazjum klasztornym w roku szkolnym 1936/37 liczyła 19 sodalisek i aspirantek⁶⁵. Od założenia sodalicii przy klasztorze PP. Klarysek w Starym Sączu, tj. 1904, do 1938 r., według Księgi Wpisowej Dzieci Maryi było 602 wszystkich członkiń⁶⁶.

5. KONGREGACJA W ZAKŁADZIE SIÓSTR SACRÉ COEUR W ZBYLITOWSKIEJ GÓRZE

Kongregacja Dzieci Maryi przy zakładzie Sióstr Najświętszego Serca Jezusowego, Sacré Coeur w Zbylitowskiej Górze, zaczęła istnieć w 1902 r. Dnia 8 grudnia 1902 r. przyjęto do grona aspirantek jedną uczennicę, Helenę Zaborowską, która 19 czerwca 1903 r. otrzymała medal solidacyjny. W tym samym dniu do grona aspirantek przyjęta została Teresa Korylkówna. Z Katalogu Dzieci Maryi⁶⁷ z powodu braku systematycznych danych przyjęć trudno określić, ile uczennic w pierwszych latach istnienia (do 1916 r.) należało do kongregacji.

Kongregacja powstała w 1903 r., a w maju 1904 r. uzyskała kanoniczną aprobatę, pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia NMP⁶⁸. W 1911 r. moderatorem był ks. kapelan Alojzy Durand a członkiń było 39⁶⁹. W następnym roku kongregacja powiększyła się do 50 członkiń. Od 1917 do 1922 r. brak jest w Księdze Wpisowej Dzieci Maryi dat przyjęcia niektórych uczennic. Trudno zatem określić w tych latach liczbę przyjętych kongregacionistek. Od 1923 r. liczba członkiń była następująca: w roku

⁶³ S. Kruczek, *Sprawozdanie ze stanu religijno-moralnego szkoły ćwiczeń oraz pierwszego i drugiego i trzeciego kursu Seminarium im. bł. Kunegundy w Starym Sączu*. Stary Sącz, 16 VII 1931; A. Odziomek, *Sprawozdanie z wizytacji nauki religii szkół dekanatu starosądeckiego w r. szk. 1930/31*. Stary Sącz 27 VII 1931. ADT.

⁶⁴ *Sprawozdanie*. CzM 8 (1830) nr 1, s. 29; *Księga Wpisowa Dzieci Maryi w klasztorze PP. Klarysek w Starym Sączu*. Arch. Klar.

⁶⁵ „Dziennik Ustaw z 1949 r.” nr 45, po. 335.

⁶⁶ S. Kruczek (iunior, kapelan), *Sprawozdanie ze stanu religijno-moralnego szkoły Gimnazjum im. św. Kingi w Starym Sączu za r. szk. 1936/37*. Stary Sącz 28 VII 1937. ADT.

⁶⁷ *Księga Wpisowa Dzieci Maryi*.

⁶⁸ *Katalog Dzieci Maryi*. Archiwum Sióstr Sacré Coeur w Zbylitowskiej Górze.

⁶⁹ *Sprawozdanie*. SM 12 (1913), s. 189.

1923 – 7; 1924 – 10; 1925 – 5; 1926 – 11; 1927 – 12; 1928 – 15; 1929 – 14; 1930 – 14; 1931 – 23; 1932 – 16; 1933 – 11; 1934 – 13; 1935 – 17; 1936 – 15; 1937 – 16; 1938 – 7; 1939 – 9. Kongregacja Dzieci Maryi do 1939 r. liczyła 430 członkiń⁷⁰.

6. STATUTY

Kongregacje Dzieci Maryi strukturą i organizacją były zbliżone do sodalicii i korzystały z jej uprawnień. Statuty i ustawy ich były oparte na sodalicyjnych. Do Prima Primaria były agregowane i korzystały z jej uprawnień, a członkinie brały udział w działalności sodalicii⁷¹. Kongregacje Dzieci Maryi istniejące na terenie diecezji tarnowskiej: w Tarnowie przy zakładzie Sióstr Urszulanek, w Nowym Sączu przy zakładzie Sióstr Niepokalanek, w Starym Sączu przy konwiktzie Panien Klarysek i w Zbylitowskiej Górze przy zakładzie Sióstr Sacré Coeur posiadały własne ustawy. Ustawy Dzieci Maryi w zakładzie Sióstr Urszulanek w Tarnowie zostały wydane w r. 1897 dla pensjonatu (internatu) i w r. 1929 dla Kongregacji Dzieci Maryi pw. Niepokalanego Poczęcia⁷². Kongregacja Dzieci Maryi w zakładzie Sióstr Niepokalanek w Nowym Sączu korzystała z ustaw Dzieci Maryi istniejących przy zakładzie Sióstr Niepokalanek w Jazłowcu na Wołyniu. Kongregacja w Jazłowcu powstała za staraniem Matki Marceliny Darowskiej, a erygowana została 1 maja 1894 r. Była to pierwsza sodalicia w zakładach Sióstr Niepokalanek⁷³. Kongregacja Dzieci Maryi w konwiktzie Panien Klarysek w Starym Sączu posiadała własny statut szczegółowy, początkowo dla konwiktów. Na mocy zasadniczych ustaw Sodalicii Mariańskich z dnia 8 grudnia 1910 r. ks. Ksawerego Wenza TJ i orzeczenia prowincjała jezuitów została rozszerzona na pozakonwiktowe uczennice szkoły klasztornej dnia 25 marca 1912 r. Kongregacja ta uzyskała zatwierdzenie statutu przez Konstystorz Biskupi w Tarnowie dnia 30 maja 1913 r.⁷⁴ Kongregacja Dzieci Maryi zakładu wychowawczego Sióstr Sacré Coeur w Zbylitowskiej Górze, być może korzystała z ustaw Kon-

⁷⁰ *Wykaz polskich Sodalicii Mariańskich*. SM 10 (1911), s. 237.

⁷¹ *Katalog Dzieci Maryi*. Archiwum Sióstr Sacré Coeur w Zbylitowskiej Górze.

⁷² K. Kuźmak, *Dzieci Maryi*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 4. Lublin 1983, kol. 465-466.

⁷³ *Ustawy Kongregacji Dzieci Maryi zastosowane do pensjonatu*. Tarnów 1897; *Ustawy Kongregacji Dzieci Maryi pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia w Zakładzie SS. Urszulanek w Tarnowie*. Tarnów 1929.

⁷⁴ *Szkic Sodalicii Mariańskiej*. Arch. Niep. (maszynopis.) Według relacji siostry Danieli Myszka, kongregacja sądecka korzystała z ustaw sodalicii z Jazłowca.

gregacji Dzieci Maryi prowadzonej przez siostry tego Zgromadzenia we Lwowie ⁷⁵.

7. ORGANIZACJA

Kongregacje Dzieci Maryi działały wspólnie z sodalicjami uczennic szkół średnich i były podobnie do nich zorganizowane. Istniał podział sodalisek na Dzieci Maryi i aspirantki.

Członkinią sodalicii mogła zostać każda uczennica, jeśli była pilna i sumienna w nauce oraz wzorowa w zachowaniu. Zgłaszające się przyjmował moderator. Do niego też i do Konsulty należała decyzja przyjęcia. Po przyjęciu na aspirantkę był okres próby. Za uchwałą Konsulty wpisywano na listę kandydatek i wręczano dyplom. Aspirantura względnie kandydatura była skracana lub przedłużana. Okres ten trwał od pół roku do dziewięciu miesięcy a nawet roku ⁷⁶.

Przyjęcie oraz uroczysty akt poświęcenia się NMP odbywał się według przyjętego ceremoniału. W dniu przyjęcia każda sodaliska otrzymywała ryngraf, medal i dyplom. Oprócz ryngrafu, członkinie miały prawo noszenia osobnej oznaki sodalicyjnej ⁷⁷.

Wszystkie członkinie sodalicii korzystały przede wszystkim z przywilejów i odpustów nadanych przez Stolicę Apostolską Prima Primaria i do niej agregowanych. Nadto miały prawo: czynnego i biernego wyboru prefekta (prezesa) i członków Konsulty oraz korzystania z biblioteki, czasopism i różnych urządzeń sodalicii (lokalu, zabaw, wycieczek i in.).

Chore sodaliski odwiedzał moderator, prefekt, koleżanki a na nabożeństwach odmawiano za nie wspólne modlitwy. Cała sodalicja brała udział w pogrzebie zmarłej członkini wspólnoty. Za dusze zmarłych odprawiano nabożeństwo a nekrolog umieszczano w czasopiśmie związkowym, prosząc o modlitwę bratnie sodalicje.

W sodalicjach już w doborze członkiń należało „zwrócić uwagę nie na ilość członkiń, lecz na jakość i dobór. W tym celu należy podnieść

⁷⁵Statut szczegółowy Sodalicji Mariańskiej uczennic szkoły wydziałowej PP. Klarysek imienia św. Kingi w Starym Sączu, kanonicznie erygowanej pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, św. Ałojzego. Stary Sącz 1913.

⁷⁶H. Czapelska, *Dzieci Maryi we lwowskim Sacré Coeur z trzydziestolecia Kongregacji*. Lwów 1908.

⁷⁷J. Rostworowski, *Przewodnik*, s. 205-208; W. Fryczówna, *Metody pracy sodalicyjnej*. CzM 15 (1936), nr 2, s. 42; *Regulamin przyjmowania kandydatów*. SM-ŻS 26 (1927), s. 23-24, 26 (1927), nr 3, s. 34-37; 26 (1927), nr 4, s. 56-58; *Ustawy Sodalicji Mariańskiej Uczennic Szkół Średnich w Polsce*. Poznań 1928, s. 8-9.

wymagania przy przyjmowaniu do Dzieci Maryi”⁷⁸. Jeśli ktoś nie zachowywał lub lekceważył ustawy, był wydalany. W sodalicji przy zakładzie PP. Klarysek od r. 1909-1935 wydano 15 sodalisek⁷⁹.

Do zarządu należeli: moderator, matka dyrektorka w zastępstwie moderatora i Wydział. W skład Wydziału wchodziły: prezydentka, asystentka, sekretarka, kasjerka, bibliotekarka, doradczynie. Nadto kongregacje mogły mieć niższe urzędniczki, jak: kapliczna, śpiewaczki⁸⁰. Zarząd stowarzyszenia stanowił moderator oraz tzw. Wydział, czyli Konsulta. Konsulta posiadała tzw. wyższe i niższe urzędy⁸¹.

Moderatorem⁸² był kapłan przez prowincjała lub ordynariusza ustanowiony, aby sodalicją kierował i był jej opiekunem duchowym. Za swoją pracę odpowiadał przed władzą kościelną i własnym sumieniem. Miał za zadanie: wytyczać kierunki działania i rozwoju sodalicji; wydawać przepisy dotyczące życia duchowego; czuwać nad rozwojem życia sodalicyjnego; przyjmować i wykluczać członków oraz wyznaczać lub pozbawiać urzędów.

Konsulta, czyli Wydział, to najwyższa władza w sodalicji, tzw. zarząd wyższy⁸³. W jej skład wchodził: prefekt, dwóch asystentów, z których jeden piastował funkcję wiceprefekta, sekretarz, skarbnik, instruktor, konsultorzy. W Sodalicjach Mariańskich Uczennic Szkół Średnich funkcje były te same, z tym, że urząd prefekta pełniła prezydentka.

⁷⁸ Sodalicje żeńskie miały za oznakę sodalicyjną medale a w r. 1926 na IV Zjeździe postanowiono, że ryngraf będzie ich oznaką. Zjazd wileński wzywał do opracowywania obok ryngrafu mniejszej oznaki sodalicyjnej. Za wspólną oznakę sodalicyjną przyjęto oznakę Sodalicji Inteligencji Męskiej w Krakowie. Była w formie litery „M”, symbol imienia Matki Bożej, według rysunku Jana Matejki, znajdującego się w kościele NMP w Krakowie. *Sprawozdanie ze Zjazdu Delegatek Sodalicji Żeńskich w Polsce odbytego w Częstochowie w dniach 2 i 3 VIII 1924 r.* CzM 2 (1924), nr 11, s. 140; *Sprawozdanie z IV Zjazdu Delegatek Sodalicji Mariańskich Żeńskich w Warszawie dnia 3 i 4 VII 1926 r.* CzM 4 (1926), nr 7-9, s. 16-17; R. Moskała, *Wspólna oznaka sodalicyjna*. SM-ŻS 29 (1930), s. 82-88; *Zjazd Wileński*. CzM 5 (1927), nr 8-9, s. 114.

⁷⁹ *Rezolucje uchwalone na Zjeździe sodalicyjnym w Warszawie*. CzM 16 (1937), nr 1, s. 15.

⁸⁰ *Księga Wpisowa* [Kongregacji Dzieci Maryi], Arch. Klar.

⁸¹ *Statut szczegółowy Sodalicji Mariańskiej uczennic szkół wydziałowej pp. Klarysek*, S. 1012; *Ustawy Kongregacji Dzieci Maryi zastosowane do pensjonatu z 1897 r.*, s. 13-14; *Ustawy Kongregacji Dzieci Maryi pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia w Zakładzie SS. Urszulanek w Tarnowie*. Tarnów 1929, s. 9-10.

⁸² J. Rostworowski, *Przewodnik*, s. 83-96; F. Marlewski, *Organizacja sodalicji i funkcje poszczególnych jej organów*. CzM 4 (1926), nr 5, s. 68.

⁸³ *O władzy moderatora sodalicji kilka teoretycznych uwag i praktycznych wyjaśnień*. SM-ŻS 22 (1923), s. 1*-11*; J. Rostworowski, *Przewodnik*, s. 326, § 16; F. Marlewski, *Organizacja sodalicji*, s. 68; A. Szmidt, *Moderator naczelną osobistością w sodalicji*. SM-ŻS 25 (1926), s. 82-84; *Ustawy Sodalicji Mariańskiej Uczennic Szkół Średnich w Polsce*. Kraków 1939, s. 14; J. Winkowski, *Ustawy Sodalicji Mariańskiej Uczniów Szkół Średnich w Polsce*. Zakopane 1931, s. 28.

Konsulta pozostawała w stałej współpracy z moderatorem. Posiadała uprawnienia w zakresie: uchwalania ustaw szczegółowych, ustanawiania praw zwyczajowych, tworzenia i rozwiązywania sekcji, przyjęcia i wykluczenia członków, ustalania kierunku pracy danej organizacji, poddawania ważnych spraw do dyskusji podczas ogólnego zebrania. W sodalicjach dobrze rozwiniętych odbywała zebrania przynajmniej raz w miesiącu.

Oprócz tego zarządu były jeszcze tzw. urzędy niższe. Zaliczano do nich: zelatorów, czyli kontrolerów frekwencji, bibliotekarza, zakrystianina, kierownika chóru, gospodarza sali, wizytatora chorych. Funkcje te w sodalicjach uczennic pełniły sodaliski.

Każdy moderator mógł, jeśli zachodziła potrzeba, tworzyć nowe urzędy i mianować ich przełożonych.

Wybory według Statutu szczegółowego sodalicii przy klasztorze Panien Klarysek odbywały się na pierwszym zebraniu, we wrześniu. Po naradzie z Wydziałem moderator przedstawiał trzy kandydatki na prezydentkę. Dzieci Maryi na karteczce wypisywały, którą uważały za odpowiednią. Ta, która otrzymała najwięcej głosów zostawała prezydentką, a pozostałe dwie asystentkami. Ksiądz moderator wraz z dyrektorką wybierali na pozostałe urzędy⁸⁴.

W Kongregacji Dzieci Maryi przy zakładzie Sióstr Urszulanek, według ustaw pensjonatu u 1897 r., wybory urzędniczek miały odbywać się dwa razy w roku, tj. 21 listopada i 23 marca, a według ustaw z 1929 r. tylko raz do roku. Tak w jednych jak i drugich ustawach wybory odbywały się po modlitwach w kaplicy. Dzieci Maryi na karteczkach wypisywały nazwiska najbardziej odpowiednich kandydatek. Ta, która miała najwięcej głosów zostawała prezydentką. Według ustaw z 1897 r. w ten sam sposób wybierano asystentkę, zaś według ustaw z 1929 r. asystentką zostawała ta, która miała najwięcej po prezydentce głosów. Według ustaw z 1897 r. innych wyborów nie przeprowadzano. Natomiast według ustaw z 1929 r. Dzieci Maryi głosowały na niższe urzędniczki, ale już nie tajnie⁸⁵. Zadania i obowiązki urzędniczek były takie same jak w innych sodalicjach⁸⁶.

Kongregacje Dzieci Maryi w diecezji tarnowskiej w strukturze organizacyjnej, podobnie jak sodalicje młodzieży szkolnej w całym kraju,

⁸⁴ J. Rostworowski, *Przewodnik*, s. 92-96; J. Winkowski, *Rola i znaczenie konsulty w Sodalicji Mariańskiej uczniów*. PzM 5 (1924), nr 3, s. 69-71; 5 (1925), nr 4, s. 92-93; Tenże, *Konsulta*. PzM 1 (1921), nr 8, s. 128-130; F. Walczak, *Konsulta sodalicyjna*. SM-ŻS 29 (1930), s. 187-191; *Wytyczne w pracy sodalicyjnej*. CzM 17 (1938), nr 3, s. 58.

⁸⁵ *Statut szczegółowy Kongregacji Dzieci Maryi*, s. 8. Arch. Klar.; *Ustawy Kongregacji Dzieci Maryi z 1929 r.*, s. 10. Arch. Tarn. OSU.

⁸⁶ *Ustawy Kongregacji Dzieci Maryi zastosowane do pensjonatu*, s. 18-20; *Ustawy Kongregacji Dzieci Maryi w Zakładzie SS. Urszulanek z 1929 r.*, s. 10. Arch. Tarn. OSU.

posiadały zorganizowane grupy sodalisów czy sodalisek, które poświęcały się specjalnym zadaniom. Do takich grup działających wśród młodzieży należały sekcje i orszaki sodalicyjne.

Sekcje powstawały z inicjatywy członków sodalicyj. Były zatwierdzane przez Zarząd, czyli Konsultę. Liczyły od 15-20 osób. Miały własny zarząd i osobny statut. Miały na celu lepsze wykształcenie członków sodalicyj, ubogacenie życia sodalicyjnego towarzyskimi spotkaniami, zajęciami lub rozrywkami oraz świadczenia różnych form pomocy duchowej i materialnej. Były sekcje: a) naukowe, b) towarzyskie: wycieczkowe, gimnastyczne, sportowe, śpiewu, c) eucharystyczne, d) robót kościelnych, e) miłosierdzia chrześcijańskiego, f) katechetyczne, g) misyjne⁸⁷.

W sodalicyjach młodzieżowych w diecezji istniały sekcje: w zakładzie Sióstr Niepokalanek: eucharystyczna, misyjna, miłosierdzia, dobrej prasy, robótkowe, dyskusyjna, gwiazdkowa i towarzyska, pomocy koleżeńskiej i samokształcenia; u Sióstr Urszulanek w Tarnowie: eucharystyczna, misyjna, dobroczynności, literacka⁸⁸.

Orszaki sodalicyjne jako małe grupy klasowe sodalisek, 6-8 osób z klasy, powstały z inicjatywy ks. Józefa Chrzęszcza z Tarnowa w 1930 r. na Zjeździe we Lwowie. Ale dopiero w 1936 r. przedstawiono propozycję ich utworzenia na zjeździe Sodalicji Mariańskich Uczennic Szkół Średnich. Początkowo rozwijały się bez bliżej ustalonych zasad i form pracy. Istniały orszaki poszczególnych klas. Orszakami pierwszej i drugiej klasy kierowała tzw. opiekunka, czyli jedna ze starszych koleżanek. Zebrania orszakowe odbywały się zazwyczaj raz na dwa tygodnie. Każda sodaliska prowadziła tzw. *Książeczkę orszaku*, w której wpisywano obecność na zebraniach, nabożeństwach, adoracjach, składki, sprawozdania z zebrań orszaku, nadto zapiski przełożonych⁸⁹.

Orszaki sodalicyjne istniały: w Starym Sączu – Gimnazjum PP. Klarysek, zakładzie Sióstr Urszulanek oraz w Nowym Sączu w zakładzie Sióstr Niepokalanek⁹⁰. Istniały zapewne i w innych placówkach, ale brak jest danych.

⁸⁷ *Ustawy Kongregacji Dzieci Maryi z 1897 r.*, s. 25-35; *Ustawy Kongregacji Dzieci Maryi z 1929 r.*, s. 10-12. Arch. Tarn. OSU.

⁸⁸ J. Rostworowski, *Przewodnik*, s. 105-107; J. Winkowski, *O pracy w sekcjach Sodalicji Mariańskiej uczniów*. *PzM* 4 (1923), nr 4, s. 55-56; 4 (1924), nr 5, s. 71-73;

⁸⁹ *Sprawozdania. Kronika Kongregacji Dzieci Maryi w zakładzie SS. Niepokalanek*. Arch. Niep.; J. Bok, *Sprawozdanie sodalicyjne z dnia 29 XII 1920*. APMTJ 1198-I, s. 243; *Kronika Kongregacji Dzieci Maryi w zakładzie SS. Urszulanek*. Arch. Tarn. OSU; M. Rajska, *Sprawozdanie sodalicyjne – SS. Urszulanek*. *SM* 16 (1917), s. 124; M. Ćwikówna, *Sprawozdanie sodalicyjne – Seminarium Nauczycielskie*. *SM* 16 (1917), s. 239.

⁹⁰ *Orszaki sodalicyjne*. *CzM* 14 (1936), nr 7, s. 163; W. Fryczówna, *Metody pracy sodalicyjnej*. *CzM* 15 (1936), nr 1, s. 15-18; 15 (1936), nr 2, s. 41-43; F. Gawlik, *Rola*

8. FORMACJA RELIGIJNA

Formacja Dzieci Maryi miała na celu:

- a) cześć do Matki Bożej Niepokalanie Poczętej i naśladowanie Jej cnót,
- b) kształcenie pobożności i cnót chrześcijańskich,
- c) podniesienie pobożności w zakładzie przez Dzieci Maryi,
- d) ubogacenie życia chrześcijańskiego świętością, wyproszenie opieki Matki Bożej i szczęśliwej śmierci,
- e) udział w apostołstwie⁹¹.

Dziecko Maryi to dobry człowiek, człowiek z charakterem, pobożny i miłosierny chrześcijanin. Miało się odznaczać: „wzorowym zachowaniem, sumiennością i gorliwością w spełnianiu obowiązków, uszanowaniem i posłuszeństwem dla przełożonych, łagodnością i życzliwością dla współtowarzyszek”⁹². Główną jego cechą było gorące nabożeństwo do Matki Najświętszej i naśladowanie Jej cnót, takich jak: pokora, czystość, miłość i posłuszeństwo⁹³. W sodalicii uczennic Szkoły Wydziałowej PP. Klarysek celem działalności było przede wszystkim wyrobienie charakteru dziewcząt, wszczepienie cnót potrzebnych kobiecie: pobożności, pracowitości, prawdomówności⁹⁴. Częsta Komunia św., co miesiąc udział w adoracjach Najświętszego Sakramentu i w nabożeństwach sodalicyjnych miały być wyrazem umiłowania spraw Bożych oraz swojej religii. Cześć Najświętszej Dziewicy była celem kongregacji, jej racją bytu i treścią działania. Uważano, że przez nabożeństwo i oddanie Najświętszej Maryi Pannie nie tylko osiągnie się zbawienie wieczne, ale jest to najkrótsza droga do doskonałości i świętości życia. Dzieci Maryi z konwikt PP. Klarysek odprawiały adorację Najśw. Sakramentu w pierwszą niedzielę miesiąca⁹⁵, a w każdą sobotę śpiewały Godzinki o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny⁹⁶. Również Dzieci Maryi u Sióstr Urszulanek śpiewały je w sobotę⁹⁷. Do tzw. środków przyrodzonych kształtowania młodzieży sodalicyjnej

zespołów (orszaków) w organizacyjnym życiu sodalicii. „Biuletyn Referatu Duszpasterstwa Sodalicii Mariańskiej”. Tarnów 1947, nr 2, s. 6-8. ADT.

⁹¹ *Sprawozdania*. S. Kruczek, *Sprawozdanie ze stanu religijno-moralnego szkoły. Gimnazjum im. św. Kingi w Starym Sączu za rok 1936/37*. ADT; *Sprawozdanie sodalicyjne za r. 1937/38*. Archiwum SS. Niepokalanek; *Kronika Kongregacji Dzieci Maryi w zakładzie SS. Urszulanek*. Arch. Tarn. OSU.

⁹² *Statut szczegółowy*, s. 4-5; *Ustawy z 1897 r.*, s. 5-6; *ustawy z 1929 r.*, s. 6-7.

⁹³ *Statut szczegółowy*, s. 6.

⁹⁴ *Tamże*, s. 5.

⁹⁵ *Sprawozdanie sodalicyjne*. SM 16 (1917), s. 60.

⁹⁶ *Sprawozdania*: Stary Sącz – SM 17 (1918), s. 183-184; 20 (1921), s. 317.

⁹⁷ *Sprawozdanie*, SM 17 (1918), s. 60.

należały: zebrania, odczyty, pogadanki, dyskusje, praca w sekcjach (orszakach, zespołach), zjazdy, pielgrzymki i wycieczki. Pielgrzymki młodzież sodalicyjna odbywała do Częstochowy. Dzieci Maryi PP. Klarysek w roku szkolnym 1921/22 zorganizowały pielgrzymkę dla 60 osób⁹⁸.

Dzieci Maryi zobowiązywały się do następujących codziennych praktyk religijnych: przynajmniej dziesięć minut rozmyślenia, czytanie duchowne, odmawianie aktu poświęcenia Matce Bożej, rachunek sumienia oraz raz na miesiąc przystąpić do spowiedzi i Komunii św.⁹⁹ Nadto miały pilnie uczęszczać na zebrania i nabożeństwa sodalicyjne, uważać się za jedną rodzinę, którą cechuje miłość i zgoda. Dzieci Maryi w zakładzie Sióstr Urszulanek zobowiązane były do wybrania jednego dnia w miesiącu na krótkie rekolekcje.

Raz w miesiącu na zebraniu dyrektorka losowała patrona na miesiąc następny oraz wyciągano karteczki z zadaniem moralnym lub cnotą, którą należało praktykować. Dzieci Maryi w Starym Sączu i w zakładzie urszulanek spełniały „ofiarki”, czyli umartwienia¹⁰⁰. Przykładowo warto tu przytoczyć niektóre z nich: zniosłam kilkakrotnie przykrości; starałam się dokładnie i sumiennie spełniać obowiązki, tak w szkole, jak w domu; umartwiałam się w jedzeniu; stłumiłam w sobie niechęć do koleżanki; starałam się panować nad sobą w gniewie; gdy czułam się znużona i chciałam usiąść wygodnie, pozostałam jeszcze czas jakiś bez oparcia; starałam się z miłości do Maryi przebaczyć tym, którzy mię skrzywdzili; dla miłości Matki Najświętszej pozbywałam się często rzeczy, do których byłam przywiązana; dla miłości Matki Najświętszej byłam uprzejma przy zabawie; ku czci Maryi byłam miłosierna dla drugih; aby się przypodobać Matce Najświętszej dawałam swój chleb ubogiej dziewczynce; przewyżczałam chęć do uciech światowych. Na karteczkach, które losowały Dzieci Maryi w zakładzie Sióstr Urszulanek w Tarnowie, były wypisywane: złota myśl, cnota, ćwiczenie duchowne, akt strzelisty. Zdarzyły się takie napisy: „Błogosławieni czystego serca, albowiem oni Boga oglądać będą; Czystość serca; Strzeż się najmniejszego grzechu z rozmysłu popełnionego; Maryjo, okaż mi się Matką”¹⁰¹. Każdego dnia należało odmawiać modlitwę do miesięcznego patrona, a w święto patrona lub najbliższą niedzielę przystąpić do Komunii św.¹⁰²

⁹⁸ *Kronika Kongregacji*.

⁹⁹ *Sprawozdania*. SM-ŻS 23 (1924), s. 29*.

¹⁰⁰ [*Ofiarki Dzieci Maryi*]. Archiwum Sióstr Urszulanek i PP. Klarysek.

¹⁰¹ *Ćwiczenia duchowne i ofiarki na cześć Matki Najświętszej wykonane przez Dzieci Maryi w Starym Sączu od 8 XII 1917 do 25 III 1919 r.*, Archiwum PP. Klarysek w Starym Sączu. Sygn. B. II-123.

¹⁰² *Ustawy z 1897 r.*, s. 12; *Ustawy z r. 1929*, s. 24-25.

Dzieci Maryi miały obchodzić święto patronalne kongregacji i drugiego patrona. W święto brackie, czyli świętego, pod którego wezwaniem była kongregacja odnawiała akt poświęcenia siebie Matce Bożej¹⁰³. Czytały książki, z których lektury zdawały egzamin. Zbierały też tzw. złote ziarenka, czyli złote myśli świętych z różnych książek¹⁰⁴.

Z sodalicji prowadzonej przez Siostry Niepokalanek w Nowym Sączu wstąpiło do różnych zakonów 14 sodalisek. Zaś z sodalicji przy klasztorze PP. Klarysek w Starym Sączu 19 sodalisek poświęciło się życiu zakonnemu¹⁰⁵.

Na zakończenie pobytu w zakładzie otrzymywały dyplom¹⁰⁶. Po jego opuszczeniu zobowiązane były do wstąpienia do innej kongregacji lub co roku na dzień 8 grudnia przysłać akt poświęcenia, w celu utrzymania przynależności do wspólnoty sodalicyjnej¹⁰⁷.

9. PRACA KULTURALNO-OŚWIATOWA

Kongregacje prowadziły szeroko rozwiniętą działalność kulturalno-oświatową. Ważnym uroczystościom sodalicyjnym, kościelnym i narodowym nadawano oprawę artystyczną, urządzając akademie i wieczornice. Ich przygotowaniem zajmowały się sekcje artystyczne, literackie, towarzyskie. Sodalicje w diecezji urządzały uroczyste akademie ku czci 50-lecia kapłaństwa papieża Piusa XI. Między innymi odbyła się taka akademie w sodalicji przy konwiktach PP. Klarysek¹⁰⁸. Uroczyste akademie obchodzono ku czci patronów sodalicji. Przede wszystkim urządzano je z okazji Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny. Sodalicja w Starym Sączu uroczystie obchodziła swoje 25-lecie istnienia¹⁰⁹. Życie sodalicyjne młodzież ubogacała pogodną i miłą rozrywką, przygotowaniem przedstawień oraz „opłatka” i „święconego”. Urządzano również przedstawienia sceniczne. Kongregacje dla kształcenia intelektualnego i duchowego posiadały własne biblioteki. Korzystali z nich przede wszystkim członkowie sodalicji a nawet inne osoby. Biblioteki istniały w sodalicji Sióstr Niepokalanek (w roku szkolnym 1938/39 – 544 dzieł)¹¹⁰ i w innych. Młodzież sodalicyjna rozprawiała czasopisma i ulotki religijne.

¹⁰³ *Ustawy z 1897 r.*, s. 12-13.

¹⁰⁴ *Sprawozdania*. SM-ŻS 13 (1924), s. 29*.

¹⁰⁵ Według *Kroniki Kongregacji* w Archiwum Sióstr.

¹⁰⁶ *Ustawy z 1897 r.*, s. 22.

¹⁰⁷ *Statut szczegółowy*, s. 12-13.

¹⁰⁸ *Sprawozdania*, CzM 2 (1924), nr 3, s. 48; 4 (1926), nr 6, s. 94.

¹⁰⁹ Tamże, CzM 8 (1930), nr 1, s. 30.

¹¹⁰ *Sprawozdanie sodalicyjne za r. 1938/39*. Archiwum Sióstr Niepokalanek w Nowym Sączu.

Sodalicje Marianańskie Młodzieży Szkolnej posiadały własne czasopisma związkowe (sodalisi – „Pod znakiem Maryi”, sodaliski – „Cześć Maryi”), które każdy miał obowiązek prenumerować¹¹¹. Dzieci Maryi przy zakładzie Sióstr Urszulanek wydawały własne czasopismo sodalicyjne: „Jutrzenka”¹¹². Oprócz związkowych czasopism sodalicje diecezjalne prenumerowały: „Chorągiew Maryi”, „Echo z Afryki”, „Misje Katolickie”, „Młodzież Misyjna”, „Murzynek”, „Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”, „Prąd”, „Przegląd Powszechny”, „Przewodnik Katolicki”, „Rycerz Niepokalanej”, „Posiew”, „Sodalis Marianus”, „Tęcza” i inne¹¹³.

Działalność w sodalicjach młodzieżowych w diecezji szła w tym kierunku, aby w każdej sytuacji znaleźć bratnią duszę, dobre serce, wsparcie i współczucie.

10. AKCJE CHARYTATYWNE

Kongregację przygotowywały do pracy społeczno-charytatywnej. W sodalicjach dostrzegano konieczność społecznego zaangażowania członków w myśl zasady, że człowiek, który nie kocha miłosierdzia, nie rozumie Chrystusa. Kongregacja, która wedle swej możliwości o to miłosierdzie nie dba, nie ma ducha Chrystusowego. Stąd to sekcje charytatywne stawiano zaraz po eucharystycznej.

Sodaliski w diecezji w różny sposób angażowały się w miłosierdzie chrześcijańskie. Wspierano potrzebujących materialnie i duchowo¹¹⁴. Młodzież sodalicyjna:

– wspierała uczniów i uczennice potrzebujących pomocy. – Dzieci Maryi Sióstr Niepokalank zbierały różne rzeczy wśród dziewcząt i robiły z nich paczki dla dzieci z Maciejowej lub fanty; sodaliski Sióstr Sacré Coeur miały ubogie dziewczynki ze szkoły pod opieką¹¹⁵,

¹¹¹ *Ważne uchwały*. PzM 3 (1922), nr 1, s. 7.

¹¹² M. Rajska, *Sprawozdanie sodalicyjne Dzieci Maryi przy zakładzie SS. Urszulanek*. SM 16 (1917), s. 123-124.

¹¹³ *Sprawozdania*. PzM 9 (1929), nr 5, s. 136; 11 (1931), nr 4, s. 104; 12 (1932), nr 5, s. 120; CzM 15 (1937), nr 5, s. 134; S. Strada, dz. cyt., s. 9; L. Siwadło, *Sprawozdanie o stanie religijno-moralnym szkoły. Gimnazjum Kupieckie. Nowy Sącz. Rok 1936/37*. ADT; J. Preisner, dz. cyt., s. 179; *Kronika Kongregacji Dzieci Maryi*. Archiwum SS. Niepokalank.

¹¹⁴ M. Łosiowa, *Akcja charytatywna w sodalicjach*. SM-ŻS 35 (1936), s. 157-161; J. Przygodzki, *Zadania społeczne sodalicji*. PzM 3 (1923), nr 6, s. 81nn; B. Stryczyński, *Praca społeczna sodalicji w kółkach uczniów niższych klas gimnazjalnych i szkół powszechnych*. PzM 4 (1924), nr 7, s. 105-106; R. Moskała, *Sekcje charytatywne*, SM-ŻS 29 (1930), s. 146-150.

¹¹⁵ *Kronika Dzieci Maryi*. SM 12 (1913), s. 189; CzM 1 (1923), nr 5, s. 79-80; M. Ćwikówna, *Sprawozdanie sodalicyjne*. SM 16 (1917), s. 240; M. Rajska, *Sprawozdanie*

- zamawiała Msze św. w różnych intencjach (sodaliski Sióstr Niepokalanek)¹¹⁶,
- urządzała choinkę dla dzieci ze szkół (sodaliski Sióstr Niepokalanek),
- zaopatrywała świetlicę dla najbiedniejszych dzieci oraz robiła swetry dla ubogich (sodaliski Sióstr Niepokalanek)¹¹⁷
- opiekowała się biednymi rodzinami: sodaliski Sióstr Urszulanek¹¹⁸.

Staraniem wszystkich sodalicji w Nowym Sączu, jak również pomocy innych bratnich sodalicji, hojności miejscowych ludzi oraz różnych ofiarodawców w sierpniu 1932 r. zaczęto budowę Domu Sodalicyjnego, a zakończono ją w jesieni 1936 r. W tym domu spotykały się wszystkie sodalicje na wspólnych uroczystościach¹¹⁹.

Kongregacionistki wspomagały również duchowo potrzebujących. Modliły się za prześladowanych w różnych krajach i tych, którzy tej pomocy potrzebowali. Dzieci Maryi Sióstr Niepokalanek przyjmowały Komunię św. za prześladowanych w Hiszpanii, a Komunię św. pierwszopiątkową ofiarowały w intencji Austrii¹²⁰. Prowadziły też praktykę Komunii św. wynagradzającej za cały świat¹²¹.

11. POMOC MISJOM

Kongregacje młodzieży szkolnej włączyły się w dzieło misyjne. Sekcje misyjne wspierały misje w formie materialnej przez: zbiórkę pieniędzy, znaczków, monet, dewocjonaliów, wysyłanie bielizny kościelnej, kielichów, sukienek dla dzieci na misjach¹²². Niektóre sodalicje wysyłały paczki i utrzymywały korespondencję z placówkami misyjnymi (Sióstr Niepokala-

sodalicyjne Dzieci Maryi SS. Urszulanek w Tarnowie. SM 16 (1917) , s. 124; *Sprawozdanie dyrekcji Państwowego Gimnazjum w Brzesku za r. szk. 1932/33*, s. 20.

¹¹⁶ *Kronika Dzieci Maryi*. Arch. Niep.

¹¹⁷ *Kronika Dzieci Maryi; Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum II im. A. Mickiewicza w Tarnowie za r. szk. 1930/31*, s. 70.

¹¹⁸ Tamże. CzM 5 (1927), nr 9, s. okładka; *Sprawozdanie Dyrekcji I Gimnazjum im. K. Brodzińskiego za r. szk. 1936/37*, s. 23-24; 1938/39, s. 27; *Sprawozdanie*. PzM 18 (1937), nr 2, s. okładka; *Kronika Dzieci Maryi SS. Urszulanek*. Arch. Tarn. OSU

¹¹⁹ [Wojtoń W.], *Z życia sodalicji w Nowym Sączu*. SM-ŻS 32 (1933), s. 207-208; J. Preisner, dz. cyt., s. 207-208.

¹²⁰ *Kronika Sekcji Eucharystycznej*. Arch. Niep.

¹²¹ M. Rajska, *Sprawozdanie sodalicyjne*, s. 124.

¹²² T. Lipczyńska, *Sekcja Misyjna w sodalicji*. SM-ŻS 35 (1936), s. 190-195; H. Lipońska, *Sodalicja a praca misyjna*. CzM (1927), nr 10, s. 149; M. Fiedlerówna, *Sodalicja a praca misyjna*. CzM 5 (1927), nr 10, s. 155; Z. Masłowski, *Sodalicje a pomoc materialna dla misji*. PzM 9 (1929), nr 4, s. 92.